

Inhoud

Voorwoord 6

Inleiding 8

Lidwoord en zelfstandig naamwoord 14

algemeen 14

groep 1 en 2 een (onbepaald lidwoord, enkelvoud en meervoud) 18

groep 1 en 2 de, het (bepaald lidwoord, enkelvoud) 22

groep 3 en 4 de, het (bepaald lidwoord, enkelvoud) 26

groep 2, 3 en 4 eigennamen 30

Zinnen 32

algemeen 32

groep 2, 3 en 4 zinnen (twee/drie zinsdelen) 36

groep 3 en 4 'gaan' moet gaan 40

groep 3 en 4 bepaling van plaats 44

groep 3 en 4 bepaling van tijd 52

groep 3 en 4 vraagzin (ja/nee-vraagzinnen en vraagwoordvraagzinnen) 58

Aanwijzend voornaamwoord 62

algemeen 62

groep 3 en 4 64

Zelfstandig naamwoord, meervoud 68

algemeen 68

groep 3 en 4 72

Verkleinwoord 78

algemeen 78

groep 2, 3 en 4 80

Samenstelling (zelfstandig naamwoord) 86

algemeen 86

groep 2 en 3 88

groep 4 92

Bijvoeglijk naamwoord 96

algemeen 96

groep 1,2 en 3 98

groep 4 102

groep 4 trappen van vergelijking 106

Werkwoord 108

algemeen 108

groep 3 en 4 112

groep 4 'knipwerkwoord' (scheidbaar samengesteld werkwoord) 114

Jokerwoorden' (verwijzende functiewoorden) 118

algemeen 118

groep 3 en 4 hij, zij, ze 120

groep 3 en 4 zij, ze (meervoud) 124

groep 3 en 4 zijn, haar 128

groep 2, 3 en 4 tel-er 132

groep 4 plaats-er 136

groep 4 'spring'-er (voornaamwoordelijk bijwoord) 140

Klank en letter 144

algemeen 144

groep 1 en 2 klinkers 150

groep 2 medeklinkers 156

groep 3 en 4 klank en letter 160

groep 3 en 4 zinsintonatie 164

Evaluatie 168

Beschrijving cd-rom 171

Overzicht Coöperatieve Leerstrategieën 174

Leerstofoverzicht 182

Leerstofoverzicht per groep 185

Gebruikte termen 187

Literatuur 189

Ook interessant voor u 190

De aanwezigheid van veel anderstalige kinderen op Nederlandse scholen die in Nederland geboren zijn, heeft velen in het onderwijs op de gedachte gebracht dat deze kinderen al Nederlands spreken. Dit is vaak niet het geval. Deze beperkte beheersing van het Nederlands breekt de anderstalige kinderen tijdens hun hele basisschoolloopbaan op. Ze hebben behoefte aan specifieke lessen Nederlands, onder meer over lidwoorden of aanwijzende voornaamwoorden, over verbuigingen en vervoegingen, over het maken van zinnen en over het uitspreken ervan. Deze lessen worden momenteel nauwelijks meer gegeven.

Wat we met *Zien is snappen* beogen, is om leerkrachten met heel eenvoudige, visuele middelen, met gebaren of met geluid, korte lessen Nederlands te laten geven aan anderstalige kinderen, naast of voorafgaand aan de gewone lessen.

Op deze wijze willen we anderstalige kinderen meer grip op hun Nederlandse taalverwerving geven.

Het **visuele**, dat we voor de kinderen zo belangrijk vinden, geldt evenzo voor de **leerkrachten**. Vandaar dat we de lessen hebben geïllustreerd met foto's die laten zien hoe u een en ander kunt onderwijzen en met welke eenvoudige middelen dit kan.

Dit boek is ontstaan mede dankzij de samenwerking van velen, onder wie leerkrachten, leerlingen, directeuren van de deelnemende basisscholen en cursisten van post Hbo-opleiding leerkracht Nederlands als tweede taal aan anderstalige kinderen in het primair onderwijs.

We willen speciaal de leerlingen en de leerkrachten van de scholen die hebben meegewerkt, danken voor hun inzet en voor hun enthousiasme bij het maken van de foto's in de periode 2008-2010. In het bijzonder danken we de leerkrachten Karin Beernink, Wendy Dek, Mariska Fokker, Esther van der Ree en Wilma de Waard van de christelijke basisschool Tamarinde te Zaandam; de leerkrachten Marjo van Boeijen, Hetty Elbers en

Lonneke Gerrits van basisschool Hidaya te Nijmegen en Peggy Schoof en Yvonne Wissink van Kernschool Eerste Opvang Nieuwkomers te Zaandam. De deskundigheid van Roel Burgler heeft geleid tot de inspirerende en duidelijke foto's met de leerlingen en leerkrachten van de scholen.

Zonder hen was *Zien is snappen* niet verschenen.

Voorts zijn we veel dank verschuldigd aan diegenen die ook een bijdrage hebben geleverd aan de uiteindelijke versie van dit boek.

Allereerst aan Ans Drubbel voor haar kritisch en doorwrocht commentaar op eerdere versies van dit boek. Aan Marian Hoefnagel en Joke Walvis die ons wegwijs maakten in de taalkunde van *Het Kleurensysteem* en aan Marion Nout die hetzelfde deed voor het Montessori-taalmetaal. We hebben delen van beide systemen hier verwerkt.

Een woord van dank ook voor Valentine Kalwij die de geestige teksten schreef voor de lessen 'jokerwoorden'. Zij heeft tevens foto's aangeleverd voor de kubussen op de cd-rom. Verder danken we Ruud Peters voor het bedenken van de titel, toen dit boek nog louter als idee bestond.

Tot slot willen we de uitgevers van Bazalt en het Haags Centrum voor Onderwijsadvies bedanken voor hun steun tijdens het maken van *Zien is snappen* en hun geloof in het uitbrengen ervan.

Zien is snappen is dus in alle opzichten een samenwerkingsproject geweest. Voor de fouten die erin staan, zijn echter wij alleen verantwoordelijk. Voor opmerkingen en aanmerkingen houden wij ons dan ook aanbevolen.

*Amsterdam, Vlissingen,
Josée Coenen en Marije Heijdenrijk
zomer 2010*

Uitgave

Zien is snappen is een vooral visuele **handleiding** voor taalonderwijs voor leerkrachten in het primair onderwijs met een of meer anderstalige kinderen in de klas.

Een ingeplakte **cd-rom** met allerlei voorbeelden voor het digitale schoolbord en met allerlei voorbeelden om af te drukken, vindt u achterin deze handleiding.

Doelen, doelgroep en organisatie

Met dit boek willen we **de leerkracht** een handreiking geven hoe hij met eenvoudige middelen de **anderstalige kinderen** meer Nederlands kan onderwijzen. Nederlands dat **voorwaardelijk** is voor het volgen van het onderwijs **in** het Nederlands. U ziet en u leest hoe u met eenvoudige middelen allerlei Nederlandse taalverschijnselen kunt onderwijzen, zoals de lidwoorden *een, de* en *het*, zinnen, aanwijzende voornaamwoorden, samenstellingen, verbuigingen en vervoegingen, de verschillende *er's* (plaats-er, tel-er), klanken en letters.

Lessen die weinig tijd kosten om aan te bieden en die u makkelijk bij of naast andere (taal-) programma's of taalmethodes kunt onderwijzen. Soms bestaan de lesjes uit een visuele toelichting voorafgaand aan een gewone les uit het schoolcurriculum; soms zijn het aparte lessen.

We beschrijven specifieke leerstof Nederlands voor groep een tot en met vier en al deze leerstof is voorwaardelijk voor het onderwijs in groep vijf en hoger.

Sommige onderdelen kunt u ook gebruiken voor **Nederlandstalige kinderen** met een zogenoemde **taalachterstand**. Doordat we verschijnselen isoleren en visualiseren, bieden we ook deze kinderen meer structuur aan. Ook voor kinderen **zonder** taalachterstand zijn bepaalde lessen interessant, omdat ze zo al vroeg inzicht krijgen in de Nederlandse taalstructuur.

*Ik hoor en ik vergeet.
Ik zie en herinner het me.
Ik doe en begrijp.
Ik beweeg en ik begrijp nog steeds.
(Chinees spreekwoord)*

Achtergrond

Doordat veel anderstalige kinderen in Nederland geboren zijn, denkt men wel eens dat deze kinderen automatisch het Nederlands beheersen zoals Nederlandstalige kinderen. Niets is minder waar. Wanneer anderstalige kinderen opgroeien in een buurt waarin geen of weinig Nederlandstalige kinderen wonen, beheersen de kinderen aan het begin van groep één niet het Nederlands zoals een Nederlandstalig kind dit doet. Terwijl het (taal)programma in groep één al wel kennis van het Nederlands vooronderstelt. In feite begint dan al de Nederlandse taalachterstand. Als de anderstalige kinderen verder vooral niet-Nederlandstalige medeleerlingen hebben én als ze bovendien geen specifieke lessen Nederlands ontvangen, dan blijft de taalachterstand bestaan én dan wordt deze groter gedurende de schoolloopbaan van de kinderen. Zo kunnen ze problemen ondervinden bij het leren in het Nederlands, onder meer bij het leren lezen, omdat ze de Nederlandse klanken niet beheersen; of bij het volgen van de lessen en bij het lezen van vele teksten, omdat hun Nederlandse woordenschat niet toereikend is en ze verbanden, verwijzingen tussen zinnen niet herkennen.

Werkwijze en didactiek

Wat we met *Zien is snappen* beogen, is anderstalige kinderen meer grip te geven op hun Nederlands taalverwervingsproces.

De belangrijkste invalshoek is het laten **zien** van een Nederlands taalverschijnsel. Dat doen we onder meer met:

- heel eenvoudige, **visuele** middelen zoals symbolen voor klanken en kleuren voor betekenissen (en dan ook voor zinsdelen)
- met **gebaren** om een structuur te laten zien, zoals vingers voor het gebruik van lidwoorden, vingers voor woorden in een zin; armen kruisen voor de veranderingen van een scheidbaar samengesteld werkwoord.

Voorts oefenen de kinderen de verschijnselen met verschillende **Coöperatieve Leerstrategieën**,¹ waardoor ze betrokken en actief zijn, en waardoor ze van en met elkaar leren.

¹ Zie het *Overzicht Coöperatieve Leerstrategieën* voor een beschrijving.

Het **visuele**, dat we voor de kinderen zo belangrijk vinden, geldt evenzo voor de leerkrachten. Vandaar dat we de lessen hebben geïllustreerd met foto's uit de praktijk: Hoe een verschijnsel te onderwijzen? Met welke middelen?

Kleurengrammatica

Als basis voor het leren van Nederlandse zinnen baseren we ons gedeeltelijk op *Het Kleurensysteem* van H. Krijnen en J. Walvis² en gedeeltelijk op de grammatica van M. Montessori.

Met het gebruik van de kleuren kunnen we de kinderen heel eenvoudig al **Nederlandse zinsstructuren** leren (mededelende zinnen met twee of meer zinsdelen; vraagzinnen). Hierbij ligt de nadruk vooralsnog op de **betekenis**, zoals de verwijzingen naar personen, dieren en voorwerpen; naar handelingen en naar plaats en tijd. Niet op grammaticale termen als onderwerp en gezegde. De kleuren kunnen verder het begrip luisteren en lezen ondersteunen en een houvast geven bij het spreken en schrijven in hogere groepen.

– Voor de verwijzing naar **personen** (Wie?) gebruiken we de kleur **geel**. U kunt heel eenvoudig de naambordjes van de kinderen op een gele achtergrond plakken; eigenamen uit boeken komen op een geel vel.

– Voor de verwijzing naar **dieren** en **dingen** (Wat?) gebruiken we de kleur **bruin**. Door een bruin kleedje op de grond of op de verteltafel of aandachtstafel te leggen met de voorwerpen en afbeeldingen van dieren en dingen ondersteunt u dit visueel.

– **Handelingen** (Wat doet/doen de hoofdpersoon/hoofdpersonen of Wat gebeurt er?) krijgen de kleur **rood** voorzien van een zaaglijn (= beweging).

– Verwijzingen naar **plaats** en **richting** (Waar?/ Waarheen?) krijgen de kleur **paars**.

– Verwijzingen naar **tijd** (Wanneer?) krijgen de kleur **oranje**. Zo kunt u de klok in de klas, de dagen van de week of de tijdlijn een oranje achtergrond geven.

– Tot slot gebruiken we de kleur **groen** voor verwijzingen naar Hoe? en Hoeveel?

² De informatie over Het Kleurensysteem is geheel afkomstig van de speciaal voor de J.C. Ammanschool te Amsterdam geschreven grammatica, voor het leren van geschreven Nederlands voor kinderen met een auditieve beperking. Zie Krijnen en Walvis (1996). M. Hoefnagel is verantwoordelijk voor de theoretische onderbouwing ervan.

– **Klanken** geven we voor de kinderen weer in het **roze** op een grijze achtergrond (eventueel kunt u zwarte letters op roze vellen schrijven); de **letters** zijn **zwart**. In de handleiding staat de uitspraak tussen / /.

Bij de afzonderlijke lessen staan aanwijzingen hoe een en ander verder vorm te geven.

Materialen

Met weinig kostbaar materiaal, zoals dozen, kaartjes of kopieën, en voorwerpen, kunt u het onderwerp van de lessen Nederlands uitbeelden, laten zien, tastbaar maken en oefenen.

Op de bijgevoegde cd-rom staan voorbeelden om te laten zien op het digitale schoolbord en allerlei afbeeldingen die u kunt afdrukken.

Met deze materialen activeert u de anderstalige kinderen mee te doen, waardoor ook hun Nederlands weer toe zal nemen.

Opbouw van de lessen

■ Lessen algemeen

Van elk lesonderwerp geven we eerst een **algemene taalkundige beschrijving**.

Dan geven we aan **waarom** we dit verschijnsel belangrijk vinden om te onderwijzen aan anderstalige kinderen (=Nt2-leerders³). Hier gaan we ook in op mogelijke invloeden van de structuur van de moedertaal op het leren van het Nederlands (=interferentie) Vervolgens beschrijven we verschillende stadia in taalvererving van het Nederlands (= **Nt2-stadia**) door de Nt2-leerder voor dit verschijnsel.

Deze stadia zijn tot stand gekomen op basis van

- de grammaticale moeilijkheidsgraad van een verschijnsel
- wetenschappelijk onderzoek dat ontwikkelingsstadia aantoonst bij anderstaligen⁴
- het toetsen van deze stadia aan spontane-taalanalyses van anderstalige kinderen en (jong)volwassenen die vele cursisten van diverse opleidingen gedurende twintig jaar hebben ingebracht.⁵

³ Nt2= Nederlands als tweede taal. Zo heet het verwervingsproces wanneer iemand met een andere moedertaal (bijvoorbeeld Spaans) in een land vol moedertaalsprekers van een taal (hier Nederlands) het Nederlands verwerft.

⁴ Zie o.a. Coenen en Klein (1992), Van der Craats (2000), Lalleman (1986).

⁵ In modules Spontane taalanalyse in opleidingen voor Remedial teacher, in de Post Hbo-opleiding Nederlands als tweede taal, in nascholingen Nederlands als tweede taal en op de Pabo hebben José Coenen en Ans Drubbel deze stadia kunnen toetsen. Verder wetenschappelijk onderzoek zal de beschreven stadia kunnen bestendigen en wellicht preciseren.

Door deze Nt2-stadia kunt u als leerkracht zicht krijgen in hoe verre uw kinderen (nog) beginnende sprekers van het Nederlands zijn of niet. Zo weet u ook of het lesonderwerp (nog vaker) moet worden aangeboden of niet.

Aan het eind van deze algemene lessen vindt u een **leerstof-overzicht** wanneer u wat in welke groep kunt aanbieden.

■ **Lessen**

Na het algemene gedeelte volgen lessen van een taalverschijnsel per groep. Soms voor één groep, soms voor twee en soms voor meer groepen tegelijk.

In de groepslessen staat de **lesbeschrijving** met **foto's** ter illustratie van de werkwijze en van voorbeelden uit de praktijk.

De lesbeschrijving bestaat uit:

- **Hoe aan te bieden?** met hierin de introductie van het lesonderwerp
- **Hoe te oefenen?** met hierin Coöperatieve Leerstrategieën voor het oefenen⁶
- **Verder verloop.** Hier staan algemene suggesties wat u kunt doen na de eerste aanbieding van het onderwerp. Zo leest u ook of iets **herhaald** moet worden.
- **Boodschappenlijstje** met de benodigdheden voor de les.

De **tijdsduur** van zowel de introductie als de aparte oefeningen varieert van twee minuten tot vijftien minuten. De gemiddelde tijdsduur is vijf minuten.

Evaluatie

In dit hoofdstuk beschrijven we hoe u de vorderingen van het anderstalige kind kunt vaststellen door het beluisteren van taaluitingen en deze te vergelijken met de Nt2-stadia zoals die staan beschreven in de algemene lessen van een taalverschijnsel. Hierdoor weet u of uw kind een beginnende, halfgevorderde of gevorderde spreker van het Nederlands is.

6 Zie het *Overzicht Coöperatieve Leerstrategieën* voor een beschrijving

Samen met de onderdelen *Verder verloop* uit de lessen weet u of u een les moet herhalen of niet.

Aan het eind van het boek vindt u verder een:

- **Beschrijving** van de bijgevoegde cd-rom
- **Overzicht** van Coöperatieve Leerstrategieën
- **Overzicht** van de lesonderwerpen, verdeeld over de groepen
- **Groepsoverzicht** van de lesonderwerpen: welke verschijnselen u per groep kunt onderwijzen. Hierdoor kunt u de Nt2-onderwerpen een structurele plaats in het schoolcurriculum te geven.
- **Gebruikte termen**
- **Literatuur**